

KASSA SZELLEMI ÉLETE AZ ELMÚLT ÖT ÉV ALATT

KASSÁT A MAGYAR TÖRTÉNELEM VIHAROS ÉVSZÁZADAIBAN mindig Felsőmagyarország fővárosának tekintették. S ezt a tekintélyes állást meg is érdemelte: az élet minden síkján valóban első helyen állott az északi végek városai között. Politikai szempontból szinte a magyar történelem első időszakaitól kezdve fontos és jelentős szerepet vitt mind a mai napig, s volt idő, amikor szava és állásfoglalása nemcsak a Felvidék, hanem az egész ország szempontjából döntő súllyal esett a latba. Gazdasági szerepe is jelentős volt: a kassai polgár jelenti mai történelmi ismereteink alapján a magyar kereskedő és iparos egyik legtekintélyesebb típusát, akinek nemcsak itthon, hanem messze külföldön is szava volt. Talán éppen ez a fontos politikai és gazdasági szerep,' melyet Isten városunknak a nemzet és az ország életében kijelölt, segítette elő Kassa szellemi életének fokozatos meggazdagodását, megerősödését is. A középkortól kezdve jelentős szellemi élet folyt itt s a domonkos-rend, amelynek zárdája és temploma még ma is ott áll a város egyik legősibb, legratinásabb terén, s amelynek nemzeti nyelvünk egyik jellegzetes korai megnyilvánulásában: a magyarnyelvű kódexirodalomban olyan lényeges szerepe volt, Kassát már a középkorban is szellemi gócponttá avatta.¹

Bármilyen messze nyúlunk is vissza a város történelmébe, minden korszakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a szellemi élet területén érdekes kettős szerepe volt. Mint egyre gazdagabb hagyományokkal rendelkező városban, a tudomány, művészet és irodalom területén, élénk és gazdag alkotómunka folyt itt; hogy erre csak egy példát említsek: — városunk művészettörténeti büszkesége, a Dóm és a vele kapcsolatban egyre sűrűbben felbukkanó emlékek önmagukban is tanúskodnak a Kassa falai között végzett s az egész nemzet szellemi élete szempontjából jelentős alkotómunkáról. A szellemi életnek ezt az egyik arcát, a műhelymunkáét, most nem kísérvük végig a város egész történelmén, mert erre nincs helyünk. A másik arc nem kevésbé jelentős: — Kassa hol kisebb, hol nagyobb hatósugárral, középpontja volt a felsőmagyarországi, illetőleg nem egyszer az egész magyar szellemi életnek. P. Fehér Mátyás, a fiatal kassai dominikánus nem régen állapította meg, hogy a budai egyetem a mohácsi vész után Kassára költözött.² Ez a legújabb fölfedezés önmagában véve meghatározza, hogy mit akarunk mondani akkor, amikor a múltba visszapillantva, Kassának szellemi irányító szerepéről és jelentőségéről be-

¹ Az 1452-ben megindult domonkosrendi reform egyik végrehajtója Humbert, kassai domonkosrendi tanár. V. ö.: Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 119. 1.

² Nagy Kázmér: Kassa első nyári egyeteme. Új Magyar Museum, III. 1. 119. 1.

szélünk. A város falai között végzett tudományos, művészeti és irodalmi alkotó munka a magasabb értelemben vett kulturális élet terén biztosította Kassának azt a tekintélyt, hogy messze vidék tudósai, írói és művészei fogadták el szellemi középpontjuknak, ugyanakkor azonban éppen e középpont-jellegénél fogva iskoláival is részt vett abban az irányító-nevelő munkában, amely a magyar történelem hősi századaiban csak az ország legjelentősebb városainak volt kiváltsága. Czeglédi István protestáns főiskolája és Kisdy Benedek katolikus egyeteme a csúcsai ennek az iskolák révén is irányító szerepnek. Mindezek előrebocsátása után nem csodálkozhatunk rajta, hogy akkor, amikor az évszázados harcok s a XVIII. század erőgyűjtő csendessége után a magyar szellemi élet vezetői a modern magyar műveltség kiépítésén fáradoztak, ha csak rövid időre is, de Kassa állt az élre. A Magyar Museum, első irodalmi folyóiratunk mutatja, hogy városunk a sok történelmi megrázkódtatás ellenére is megtartotta azt a súlyt és tekintélyt, amely a magyar szellemi élet egyik gócpontjává avatta, az a tény pedig, hogy ugyanebben a korszakban, 1776-ban, Mária Terézia tankerületi főigazgatói székhelyé is tette s így az ország kilenc legtermékenyebb szellemi életű városa közé sorolta,³ igazolja, hogy Kassa megtartotta a nevelésügy vonalán is vezető és irányító szerepét. A magyar szellemi életet egészen a XIX. század közepéig nem egy nagy középpont, hanem több kisebb, egy-egy tájegység sajátosságait képviselő góc irányította. Kassa a Felvidéknek, mint „regio“-nak a képviselője a magyar szellemi életben még a XVIII. század végén, sőt, a XIX. század elején is. Ahelyett, hogy ennek a ténynek az igazolására többé-kevésbé ismert adatokat hoznánk fel, röviden megállapítjuk, hogy Kassának, mint -\ felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunka aránylag legerőteljesebb székhelyének és mind egyetemes szellemi, mind pedig pedagógiai szempontból irányító tényezőnek a szerepét a következő tulajdonságokkal lehet jellemezni: föltétlen színvonalbeli igényesség, szigorú mértéktartás, erős kritikai érzék minden túlkapással és dilettant:zmussal szemben, a formák föltétlen tiszteletben tartása, emellett azonban meg nem alkuvó vallásos hit, nemzeti és szociális szellem. E tulajdonságok tették lehetővé, hogy a múlt század első felében, amikor nemzetünk páratlan erővel és lendülettel emelkedett föl — a harcok évszázadok késéseinek gyors pótlásával — az európai kultúrnépek színvonalára, Kassára ismét fontos szerep várt. Kazinczyék századfordulói irányító munkája után a reformkor népiesebb jellegű szellemi mozgalmi idején Kassa is kivette részét a nemzeti irodalom felemelkedésében s a modern nemzeti Magyarországért vívott küzdelmek során nemcsak honvédeink hősi szereplése biztosít városunknak előkelő szerepet, hanem a szellemi alkotó és irányító munka is: gróf Desseffy József Felsőmagyarországi Minerváját és báró Berzeviczy Vince színházát említjük fel példaképpen.

¹ Jámbor György: Gimnáziumi tanári zsebkönyv. 1942. Bp., 42. 1.

A XIX. század második felében a hirtelen világvárossá nőtt Budapest veszi át az egyes vidéki központoktól a kulturális élet irányító szerepét. Amilyen örvendetes jelenség volt, hogy Budapest központi fekvése és világvárosi méretei biztosítani tudták a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunkának és szellemi intézményeknek nagyarányú fejlődését, annyira káros hatású volt ez a fejlődés az évszázadok alatt virágzó szellemi életű vidéki városok, így Kassa szempontjából is. Kassa a XIX. század végén, s a XX. század elején éppúgy függvénye Budapestnek, mint a többi magyar vidéki város s bár vezető kulturális egyesülete, a Kazinczy Társaság aránylag elég korán megalakult s a decentralizációnak, a gyökeres magyarság e ma már általánosan elismert orvosságának a követelése éppen a kassai Kazinczy Társaságban hangzott el legelőször, e korban Kassa — egy-két dicséretreméltó kivételtől eltekintve — mind a műhelymunka, mind pedig az irányítás szempontjából elveszítette vezető szerepét. Talán egyedül az iskolaügy vonalán volt tekintélyes tényező ebben a korban is: jog- és gazdasági akadémiaja, középiskolái az egész országban híres intézmények voltak, s a tankerületi főigazgatóság továbbra is innen irányította Felsőmagyarország egy részének tanügyét.

Így érte Kassát a XX. századi magyar történelem egyik legnagyobb csapása, a trianoni békeszerződés. A Csehszlovákiához került felvidéki magyarságnak a szellemi élet szempontjából is el kellett szakadnia Budapesttől, s ez reáakényszerítette, hogy ismét a régibb, egyúttal ősbib életformához térjen vissza a szellemiek terén is. Kassa gyökeres magyarságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a húszéves cseh megszállás alatt a cseh, illetőleg szlovák szellemi élet a városban egyetlen valóban jelentős egyéniséget, kimagasló eseményt sem tud felmutatni: a megszállás éveiben Kassa nem csehszlovák, hanem magyar szellemi gócponttá fejlődött. Ezt maga a cseh kormányzat érezte a legjobban. Bár a városnak a cseh uralom alatt is sok iskolája volt, főiskoláit az új állam intézkedései következtében elvesztette, a tankerületi főigazgatói székhelyt pedig más, kevésbé magyar jellegű városba tették át. Kassa irányító szerepe csak a magyar kulturális munka által maradt meg, illetőleg fejlődött a cseh megszállás alatt az egyetemes magyarság szempontjából is nagyjelentőségűvé. S a város szellemi életének fentebb említett jellemvonásai, melyek nem egy korszakban, hanem egész történelme folyamán voltak jellemzők reá, e szomorú időben is érvényesülni tudtak. Komoly, igényes, minden szélsőséggel és dilettantizmussal szemben erős kritikával ítélkező magyar műhely- és szervezőmunka indult meg itt a cseh megszállás idején s az elmondottak után nem tartjuk véletlenr ségnek, hogy mind a kultúrpolitika, mind pedig az irodalmi-szellemi élet vonalán Kassa lett a Csehszlovákiába szakadt magyar „kisebbség“ középpontja, fővárosa. A magyar pártok kultúrreferátusa innen, Kassáról irányította a kisebbségi magyar élet kultúrpolitikáját és állította fel azokat a művelődési szervezeteket, amelyekre mind az önvédelmi harc, mind pedig a népi-nemzeti jelleg szempontjából szükség volt. A Kazinczy Társaság kiemelkedett helyi keretei közül, a kisebbségi magyar írók megszervezésével, könyvkiadóvállalatának felállítá-

sával pedig egyrészt lehetővé tette, hogy az egész Felvidéknek valamennyi szellemi munkása megnyilatkozási teret kapjon s a kisebbségi magyar közönség valóban komoly magyar irodalomhoz jusson, másrészt biztosította, hogy a Felvidéknek újra önállóvá kényszerült magyar szellemi életében ismét Kassáé legyen a vezetőszerp. Kassán minden erőszakos elnemzetlenítési törekvés ellenére is fővárosi színvonalú magyar hangversenyeiét folyt, a modern magyar irodalom kiváló képviselői közül igen sokan megfordultak itt, hacsak a kormányzat nem emelt akadályokat szereplésük elé. A felvidéki magyarság első szellemi öntudatra-ébredése, a Petőfi-centennárium nagyarányú ünnepei is innen indultak ki, de Kassa volt a fókusz a sok más megmozdulásnak, többek között a magyar főiskolás mozgalmak egy részének, a Prohászka-mozgalomnak is. Folyóirata, az „Új Élet“, a felszabadulás után is Kassán jelent meg, míg nemrég Budapestre nem költözött. — Ha végiggondoljuk mindazt, amit a város szellemi életéről a régebbi múlttal kapcsolatban az előbb felvázoltunk, ezt nem tekinthetjük pusztán véletlennek, ez a történelmi törvényszerűségek következménye volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy abban a pillanatban, amint — helytelen és meg gondolatlan intézkedés következtében — a könyvkiadóvállalatot elvitték Kassáról, a virágzó és egyetemese magyar szempontból is jelentős vállalkozás rövid idő alatt megbukott. A felsorolt tények, a városi könyvtár ez időből reánk maradt adatai, a magyar és az idegen nyelvű színház látogatóinak számaránya, a magyar és a cseh és szlovák nyelvű sajtó kelendőségének egymáshoz való viszonya, stb., stb., mind azt mutatják, hogy Kassa a szellemi életére mindig jellemző erős hitnek, meg nem alkuvó nemzeti életének és szociális szellemének megfelelően a megszállás éve alatt erőteljes magyar gócponttá fejlődött. Ezzel az ellenséges megszállóknak és az emigránsok nemzetromboló hadának is — kénytelen-kelletlen — számolniuk kellett. A város polgársága, ha leszegényedve is, de átmentette a vészes időtől ősi hagyományait és hűséges szeretettel tette le a nemzeti talen-tumokat a felszabadítására ideérkező Kormányzó Urunk kezébe.

„NEM LÁZADOZUNK A SORS ELLEN, nem kergetünk déli-bábokat, nem keseredünk neki a semmi jóval nem biztató mának, ilünk, dolgozunk, hogy „megfogyva bár, de törve nem“ átadassuk a iáinknak azt a magyar kultúranyagot, melyet apáinktól kaptunk.

Csodálatos nagyon ez, mert minél többel merítünk belőle, annál óbban sokasodik, mennél többet iszunk belőle, annál jobban szomjajunk reá.“

Sziklay Ferenc „Kassa“ című városkönyvében⁴ írta ezeket a so-
okat a felszabadulás előestéjén. Akkor még — 1938 elején — senki
em sejtette, hogy a sors, amely ellen „nem lázadozással“, hanem
:omoly munkával küzdött a felvidéki magyarság, néhány hónap
aúlva jobbra fordul. Ez a kiragadott részlet mégis jól mutatja, hogy

⁴ Bp., 1938. Révai. 44. 1.

a kisebbségi magyar irodalom és tudomány műhelymunkája — éppen Kassa előbb felvázolt hagyományai következtében — elsősorban a múlt iránt érdeklődött. A szépírókat erősen foglalkoztatták a kor s a kisebbségi helyzet időszerű kérdései, de a tudomány itt élt magyar művelői közül igen sokan azt a „vagyont“ keresték, amely nemcsak bátorítást, hitet, hanem — öngazolást is adott. Kassa két kiváló történetírója, Wick Béla és Szabó Adorján a megszállás alatt is lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és tette közkinccsé azokat a köz- és művészettörténeti adalékokat, amelyek a város nagy múltját és — az elmondottak után egészen természetesen — magyar gyökereit is bizonyították. Wick Bélának a cseh megszállás alatt egész könyvtárt kitevő kiadványai, amelyek közül nem egy idegen nyelven is megjelent, méltó bizonyítékai annak, hogy a szorgos és feltétlen nyugalmat, csendes elmélyülést megkívánó, szigorúan tudományos műhelymunka a cseh megszállás zaklatásai ellenére sem szünetelt. A felszabadulás után, természetesen, ez a munka csak megerősödött, hiszen a Magyar Állam és az egyéb hivatalos tényezők minden igyekezetükkel azon voltak, hogy támogatásukkal, irányításukkal minél jobban elősegítsék Kassa igazi, ősi arculatának feltárását. Wick Béla életének főműve, alkotó munkájának betetőzése, „Kassa története és műemlékei“ című könyve a felszabadult Kassa thj. sz. királyi város kiadásában jelent meg⁵ Ez a hatalmas mű, amely Kassa politikai és szellemi történetének legbővebb és legnagyobb arányú összefoglalása, ötödfélszáz lapon tárgyalja a Kassával kapcsolatos történelmi és művészettörténeti adalékokat s mindennél fényesebben igazolja a kassai szellem magyar gyökereit. Amit Wick Béla a politikai és művészettörténet vonalán mutatott be, azt Kerekes György hasznos gazdaságtörténeti adalékai egészítették ki. A kassai polgár, a kassai kereskedő múltját tárta fel „Polgári társadalmunk a XVII. században“ című munkájában⁶ s ugyanennek a polgári életnek a szemlélete domborodik ki „Bethlen Gábor fejedelem Kassán“ című könyvéből is.⁷ Kerekes György szorgalmas, aprólékos adatgyűjtésének döntő jelentőségű eredménye: minden célzatos állítással ellentétben városunk múltjában sajátságosan magyar kereskedői életforma és kereskedői típusok találhatók.

A fiatal nemzedék történészei közül P. Fehér Mátyást és Komoróczy Györgyöt kell kiemelnünk. Az egyik a katolikus egyháztörténet,⁸ a másik pedig a magyar kereskedelem-történet felvidéki vonatkozásaival foglalkozik.⁹ Itt kell még megemlítenünk Péterfi Józsefnek,

⁵ Bővebb ismertetését 1.: Uj Magyar Museum I. 1. 171—172. 1.

⁶ Ismertetését 1.: Uj Magyar Museum. I. 1. 160. 1.

⁷ Ism. 1.: Uj Magyar Museum, II. 2. 297—293. 1.

⁸ A kassai domonkosok olasz kapcsolatai a XV. században. Corvina. Sajtó alatt. — A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai. Sajtó alatt.

⁹ A magyar kereskedelem története. Bp., 1942. Magyar Szemle Kincsestára. V. ö.: Uj Magyar Museum, II. 1. 157—158. 1.

Kassa város elhunyt könyvtárosának a nevét is, aki a város magyar múltjának igen sok érdekes emlékét hozta felszínre.¹⁰

Kassa történetének egyik legfontosabb hagyománykincse Rákóczi kultusza. A Nagyságos Fejedelem sírja nemcsak az idezarándoklók számára ad lelki biztatást, erősítője és biztatója volt a kisebbségi sorsra ítélt város lakosságának is a húsz fekete esztendő alatt. Az a szép latinnyelvű emléktábla is igazolja ezt, amely ma is a Dóm északi falát díszíti. Mi sem természetesebb, mint hogy a felszabadulás után ez a Rákóczi-kultusz csak megerősödött s, akár a megszállás idején, a város társadalmának, vallásra, nemre, társadalmi állásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, lelki kincsévé vált. Szabó Adorján, a kassai történészek nesztora, aki már a „boldog békeévekben“ a század elején is sokat foglalkozott Rákóczi személyével, ennek a kultusznak egyik fő ápolója. Kutatásaiban sohasem feledkezik meg arról, hogy a történelem nagy egyéniségeinek nemcsak életadatait, hanem elsősorban nemzeti és vallási példaadását kell a tudomány eszközeivel a közönség elé tárni.¹¹

A történettudós törekvéseinek ez utolsó mondatban bemutatott végső célja rámutat arra is, hogy a felszabadulás után — korunk szellemi irányzatának és igényeinek megfelelően és a megszállás magyar szellemi munkájának mintegy folytatásaképpen — a kassai műhelymunka nem állt meg az adatgyűjtésnél, hanem anyagát mindig a való élet követelményei szerint s a való életnek adandó útmutatás szem előtt tartásával rendszerezte és mutatta be a közönségnek. A Kazinczy Társaságnak több nyelven, gyönyörű szép, bibliofil kiállításban kiadott „Kassa“ című városkönyve is igazolja ezt. A felszabadult Kassa első megnyilatkozása volt ez a mű az ország és a külföld felé: magas színvonalú tanulmányai bemutatták a város anyagi és szellemi képét. Az elmúlt öt évben Kassán működő képzőművészek alkotásaiban is megtalálhatjuk ezt a szándékot s ha nagyjelentőségű munkáságukról, akárcsak a város történelmi arcának a cseh uralom éktelen és ízléstelen építkezésével szemben való visszaállításáról, a műkincesek és Kassa történelmi hagyományait bizonyító emlékek összegyűjtéséről e helyen nem szólunk részletesen, annak mindössze az az oka, hogy róluk e számunkban külön tanulmányok emlékeznek meg. De a jelen irányításának a szándéka a múlt példaadásának az idézésével városunk szépíróinak működésében is meg"elen:k a felszabadulás után. Darkó István, a kisebbségi életben erőteljes íróvá nőtt novellistánk, „Kassai Legenda“ című dramatizált költeményében¹² mutatta be a város múltjának legjelentősebb eseményeit (élőképekben való előadása a felszabadult Kassa egyik legszebb társadalmi eseménye volt) s a múlt tanulságait művészi tapintattal szűri le a jelen- és utó-

¹¹ Kiadatlan, posthumus művei: Egy XVII. századbeli kassai jogkönyv. — A „Kassai Egyetem“ és a jogakadémia, stb.

Ennek jellegzetes példája: Az Istent kereső Rákóczi. Új Magyar Museum, II. 1. 4 16. 1. L. még: Hogyan helyezzük el a Rákóczi-emléksoportot? Kassa, 1941.

¹²Kassa, 1941.

kor számára. Sziklay Ferenc, a kisebbségi időkben az egész felvidéki magyarság szellemi irányítója, nemrégén megjelent „Mikor az óra üt“ című regényében,¹³ alapos műhelymunka eredményeként, a felvidéki magyar múlt egyik igen érdekes fejezetét mutatja be az olvasónak, ugyanakkor művével irányítani is tud: örök magyar hibákra és erényekre, ma is időszerű kérdésekre hívja fel a figyelmet.

Ha a múltnak akár tudományos, akár képzőművészeti, akár pedig szépirodalmi síkon való tárgyalása a jelen irányításához, mai kérdéseink megoldásához vezet el, egészen természetesnek találhatjuk, hogy a kassai műhelymunka megtalálta azokat a munkásokat is a felszabadult város elmúlt öt esztendejében, akik csak a jelen nagy kérdéseinek feltárásán, bemutatásán fáradoztak. Mezőssy Mária két regényében és legutóbb megjelent „Tiszta gyolcs“ című novelláskötetében¹⁴ a magyar népi életet mutatja be ízes, a finom női lélek megfigyelőképességére valló nyelvezettel, Darkó István „Magyar hegyek népe“ címen összegyűjtött elbeszélései¹⁵ pedig a felvidéki kisember életéről szólnak a megszállás előtt, alatt és után. Mind a két író, de a többiek is, akik hozzányúltak a mai magyar élet megrajzolásához, egyszersmind megoldást keresnek azokra a kérdésekre, amelyek Kassa életében hatványozott mértékben jelentkeznek. Két álamfordulat egy emberöltő életén belül: világos, hogy ez egy város életében olyan kérdéseket vet föl, amelyeket a politika, a közigazgatás és a közgazdasági élet mellett a szellemi életnek, az irodalomnak, művészetnek, de főképpen a tudománynak kell megoldania.

Jól látta ezt a magyar kormányzat, amikor a tudományoknak olyan művelőit helyezte Kassára a felszabadulás után, akik szaktudományi kutatásukkal a városnak és vidékének időszerű kérdéseit is megoldhatják s elősegíthetik azoknak a hiányoknak a gyors orvoslását, amelyeket a cseh megszállók felszín-demokráciája és ál-szocializmus idézett elő. Itt elsősorban a kassai közkórház főorvosi karát kell megemlítenünk, amelynek tagjai régebbi állomáshelyükön megkezdett tudományos munkájukat kassai megfigyeléseikkel, tapasztalataikkal, kísérleteikkel gazdagították. Ezzel a sajátos kassai szociális és egészségügyi helyzet kapott megvilágítást az egész ország tudományos fórumai előtt. (pl. Szentkirályi Zsigmond: A kassai cigányok venereás fertőzöttsége; Engel Rudolf: Meningitis serosa-járvány Kassán és környékén, stb.); másrészt pedig a kórház orvosai kutatási eredményeik közzétételével és a város különböző egyesületeiben megtartott előadásaikkal szempontokat adtak a város egészségügyi kérdéseinek minél gyorsabb és hathatósabb megoldásához. Mészáros Gábor a népélelmzés, Engel Rudolf a belgyógyászat, Pap Zoltán a pszichiátria és társadalomlélektan, a magyar sorsproblémák, Schütz Ottó a gümőkór, Kostyál László a csecsemővédelem, Szentkirályi Zsigmond a nemi-betegségek és a cigányok, Habán György az Országos Közegészség-

¹³ Új Magyar Museum könyvei, I. Kassa, 1943.

¹⁴ Budapest, 1943. Griff.

¹⁵ Új Magyar Museum könyvei, III. Kassa, 1943.

ügyi Intézet kérdésének vonalán végezte el ezt a tudományos-irányító-nevelő munkát.¹⁶ De a mai életet irányító tudományos munkának a képviselői a kassai M. Kir. Állami Kereskedelmi Főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai is, akiknek nagy része már sajátos szak-érdeklődése következtében is hozzájárult, hogy a Kassára mindig jellemző tisztes kereskedelmi lelkület, a város életterét tragikus módon szűkítő új határ ellenére is fennmaradjon és korszerűvé válhasson. Stolpa Károly a gyakorlati kalkulációkról, a pénz, valuta, devizáról, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok revíziójáról, stb. szóló tanulmányaival, illetőleg előadásaival, Sándor János a nyersanyagforrásokra, illetőleg műanyagokra irányuló kutatásaival, Boda István „Érték és gazdasági érték“ című alapvető, etikai alapon álló, irányító értekezésével, Schranz András a tanszékével kapcsolatban felállított mérlegvizsgáló állomással s ez állomás műhelymunkájának két jelentős eredményével („Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése“, „Nyilvános számadások“), Hévey László a tanszéke mellett szervezett szövetkezeti kutatócsoport segítségével végzett adatgyűjtésével, melynek Abauj-vármegye gazdasági monográfiájának összeállítása a végcélja, tudományos piacutató gyűjtésével Abauj-megyére és a vele szomszédos megyékre vonatkozólag, ezenkívül egyéb tárgyú kereskedelempolitikai tanulmányaival, Bacskay Zoltán „Kamatosszámlák“ című nagyobb munkájával és a biztosításról szóló előadásai-
val, Király Sándor a szerves anyagok konzerválásáról szóló értekezé-
seivel nagyban hozzájárultak, munkásságuk szaktudományi jelentősége mellett ahhoz, hogy Kassa kereskedelmi és ipari élete hagyományai-
nak megerősítésén kívül, korszerű, új szempontokat, irányítást kapott, bele tudott kapcsolódni az ország és a külföld közgazdasági
problematikájába s hogy a város közönsége is megismerkedhetett a
gazdasági kérdéseknek nagy jelentőségével a nemzet életében. De a
főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai emellett más,
szaktudományukhoz tartozó kérdések tudományos taglalásával is elő-
segítették a kassai szellemi és társadalmi élet kibontakozását. Boda
István lélektani kutatómunkája, amelyet a kassai középiskolásoktól
kezdve a munkásságig a legkülönbözőbb kor- és társadalmi osztá-
lyokhoz tartozó egyéneken végzett, elősegítette a város szociális és
faji-nemzetiségi képének tisztánlátását. A magyar lelkiségnek és a
magyarság és a nemzetiségek egymáshoz való viszonyának kérdése-
ről szóló előadásai és tanulmányai, nevelésügyi értekezései a város
közönségének magyarságismeretét mélyítették el. Filozófiai szeminá-
riumuk pedig a város falai között élő filozófusokat, illetőleg a filozófia
iránt érdeklődőket gyűjtötte össze. Polzovics Iván az általános és a
jelen háborúval kapcsolatos nemzetközi jogi kérdéseknek taglalásán
kívül főleg a nemzetiségi kérdésről írt tanulmányaival hatott irányító
módon a város szellemi életére. Széchenyi István és Teleki Pál nem-
zetiségi politikájának az ismertetésével, a szentistváni állameszme és
a Felvidék viszonyának vizsgálatával biztos kézzel mutatott rá, hogy

¹³ Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves közlése alapján.

nemcsak Kassán, hanem Magyarország valamennyi olyan területén, ahol nemzetiségek kisebb vagy nagyobb számban laktak, milyenek kell a helyes magyar magatartásnak lennie. Az irodalom- és művelődéstörténet vonalán, a szlovákokkal kapcsolatban, adott szempontokat a nemzetiségi kérdés megoldásához Székely László is.¹⁷

Élénk tudományos kutatómunka folyik a kassai Jézustársasági Bölcsészeti Főiskola falai között. Dombi József, a főiskola rektora főleg ismeretelméleti és teológiai munkáival, Jánosi József világnézeti és a szellemi életre vonatkozó írásaival, Lányi Ede a francia forradalomra, a kassai vértanúkra, társadalmi és pedagógiai kérdések megoldására irányuló munkásságával, Zborovszky Ferenc az őseemberre vonatkozó kutatásaival, Fejér József könyvészeti adalékaival tűnt ki. Külön említést érdemel Tibor Mátyás csillagászati kutatómunkája, aki, mint a római pápai csillagda asszisztense, felfedezett és leírt két változó csillagot s ezzel a nemzetközi tudományos világban is elismerést nyert.¹⁸

A fentiekben taglalt tudományos műhelymunka tette aktuálissá a Felvidéki Tudományos Intézet felállításának tervét is. Mind a magyar szellem történetében játszott fontos szerepénél, mind pedig a falai között ma is folytatott tudományos műhelymunka komolyságánál és korszerűségénél fogva egyedül Kassa hivatott a Felvidéken arra, hogy ez a nagyon is fontos intézet falai között felállíttassék, nemcsak e városban, hanem az egész Felvidéken folyó tudományos munkát szervezettebbé tegye és ezzel még jobban elősegítse a felvidéki magyar sorskérdések megoldását.

A megalakítandó Tudományos Intézet lenne, a tudományos műhelymunka szempontjából, az a gócpont, amely körül a felvidéki szellem: élet teljes mértékben kifejeződhetnék. Az egész *szellemi élet* szempontjából e kifejeződési pont csak egy intézmény lehetett és lehet: a kassai Kazinczy Társaság. Ez az irodalmi, művészeti és tudományos egyesület eredetileg csak helyi kulturális célokat tűzött ki maga elé, hiszen megalakulásának évében: 1898-ban, Budapest ragadta teljes mértékben magához a művelődési középpont szerepét. De a húszéves cseh megszállás alatt, mint ahogy röviden be is mutattuk, a Kazinczy Társaság országos egyesületté fejlődött, olyan értelemben, hogy össze tudta gyűjteni az egész Felsőmagyarország szellemi erőit és irányítani tudta a cseh megszállás alatt lévő terület magyar szellemi életét. Természetes, hogy a felszabadulás után a Kazinczy Társaság vezetőségének nem lehetett más célkitűzése, mint hogy fenntartsa, sőt, az eddig-nél nagyobb mértékűvé is fejlessze az egyesületnek a felvidéki életet irányító szerepét. Ez a célkitűzés megfelelt a magyar szellemi életben ma már általában uralkodó törekvésnek is, hogy tudniillik a magyar élet felfrissítése, Budapest túlzott egyeduralmának a

¹⁷ A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43. Évkönyvének „A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola oktatószemélyzetének bejelentett irodalmi és egyéb szakszerű működése“ c. rovat alapján.

¹⁸ Dr. Lányi Edének, a főiskola tanulmányi felügyelőjének szíves közlése

megszüntetése céljából az egyes magyar tájegységek középpontjaiban szellemi gócpontok alakuljanak ki s ezek gyűjtsék össze és termeljék ki az egyetemes magyar kultúra számára mindazt, ami tájegységeink szellemiségében ma még kiaknázatlan érték. A Felvidéknek, mint önálló s ugyanakkor az egyetemes magyar szellemiséghez szervesen hozzátartozó tájegységnek Kassa a természetes középpontja, a Kazinczy Társaságnak tehát hagyományai és a modern magyar szellemi törekvések alapján nyilvánvaló módon nem lehetett a felszabadulás után más tennivalója, mint hogy újból kezébe ragadja a szellemi vezetést és mint „primus inter pares“ a felvidéki kulturális egyesületek között, megszervezze tájegységünknek önálló, az egész magyarság számára gyümölcsöző szellemi életét. Ez a célkitűzés egyként szolgálta az egyetemes magyar kultúra, a Felvidék, de Kassa kulturális érdekeit is: hiszen abból az elgondolásból indult ki, hogy — s ezt röviden bemutattuk történelmi bevezetésünkben — Kassa szellemi életének egyik legfontosabb hivatása hol szorosabb, hol még tágabb értelemben vett vidékének irányítása, vezetése, megszervezése, A Kazinczy Társaság azonban nem tekinthette a volt trianoni határt a Felvidék szellemi határainak, hiszen ezzel — legalább is a szellemi élet síkján — továbbra is fenntartotta volna azt a természetellenes állapotot, melyet mind a politikai, mind a gazdasági, mind pedig a szellemi élet szempontjából 1918 és az utána következő esztendőök okoztak. Első tennivalója tehát az volt, hogy az együttműködés kiépítése érdekében megkeresse testvéregyesületeit, amelyek mind földrajzi, mind pedig szellemi szempontból a Felvidékhez tartoznak, s amelyeket a húszéves megszállás alatt csak a trianoni határ választott el Kassától, így hívta meg vendégszereplésre Kassa falai közé Eger és Miskolc íróit, tudósait, művészeit. A két felvidéki testvérváros kassai szereplése nemcsak sikert jelentett, hanem fényesen bebizonyította azt is, hogy a trianoni határ csak mesterséges határ volt. Már e két város kassai szereplése alkalmával is elhangzott az a kívánság, hogy Kassán felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti folyóiratot kell indítani, amelynek e városban, mint természetes szellemi középpontban az egész Felvidék szellemi életét magában kell foglalnia és egyben irányítania is. Ezt a kívánságot csak megerősítette a Felvidék szinte valamennyi kultúregyesületének kiküldöttei jelenlétében és közreműködésével megtartott értekezlet, amely 1941 decemberében elhatározta a felvidéki folyóirat megindítását és a felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti élet fellendítésére a cseh megszállás alatt már sikerrel működött könyvkiadóvállalat felelevenítését is. így létesült az Új Magyar Museum, a Felvidéknek a jelen pillanatban egyetlen irodalmi, tudományos és művészeti folyóirata, amely a szellemi élet síkján teljes mértékben, a történelmi hagyományoknak megfelelő módon Kassát teszi meg a Felvidék szellemi gócpontjává, de ugyanakkor szóhoz juttatja az egész Felvidék valamennyi szellemi értékét is s így Kassán keresztül az egész Felvidéket képviseli az ország felé. A folyóirat második évfolyamának közepén úgy látjuk, hogy az Új Magyar Museum teljesíteni tudja ezt a hivatását: eddig megjelent öt füzetében 99, nagyjából ma is a Felvidéken élő írók szólaltatott

meg, akik e Felvidék—magyar szellemiségét tükröző szépirodalmi alkotásokon kívül a Felvidék irodalom-, köz- és művészettörténeti, régészeti, magyarságlélektani, nemzetpolitikai, nemzetiségi, természettudományi, stb. kérdése: tárták fel és így máris lehetővé tették, hogy az ország közvéleménye szellemi erőinket értékelje és elismerje. Ezzel tájegységünk — Kassán, mint szellemi középponton keresztül — elérte azt, hogy valóban szervesen beie tudott illeszkedni az ország többi tájegységei mellett az egyetemes magyar szellemi életbe. Az Új Magyar Museumnak ez év tavaszán megjelent három könyve pedig annak a másik, még a folyóiratnál is nagyobb igényű törekvésnek a megvalósulását is jelzi, amely az üzleti szempontok teljes kikapcsolásával, könyvkiadó tevékenységgel is erősíteni akarja a felvidéki magyar szellemi élet megerősödését.

A kassai sajtó- és nyomdakultúra magas színvonaláról is meg kell e helyen emlékeznünk. A Felvidéki Újság, városunk napilapja, tartalmasság tekintetében messze kimagaslik a vidéki napilapok átlagos színvonalából, vasárnapi számai a kassai és vidéki írók nem egy értékes művét, közleményét mutatták be a nyilvánosságnak. A kassai nyomdaipar pedig országos hírnévre emelkedett a felszabadulás után: ezt számos olyan, a mai nehéz időkben is elsőrangú kiállítású könyv, folyóirat és egyéb nyomdatermék hirdeti, melyek bátran versenyezhetnek nemcsak a Budapesten, hanem a többi európai nagyvárosban készült nyomtatványokkal is. A kassai nyomdászok pedig minden évben egyesületi székházukban rendezik meg hagyományos nyomtatványkiállításukat nagy érdeklődés mellett. A 70. évébe lépő nyomdászegyesület kulturális munkássága az elmúlt húsz év folyamán számtalan magyarvonatkozású színdarab műkedvelő-előadásában is kifejezésre jutott.

Közben a Kazinczy Társaságnak és a kassai testvéregyesületeknek a tevékenysége a szigorúan vett helyi követelményekre is tekintettel volt. Képzőművészeti Szakosztályának országos viszonylatban is jelentős működéséről, a kassai művészeti életről e számunk más helyén közölt külön tanulmány szól. A Kazinczy Társaság első és legfontosabb feladatának — helyi viszonylatban — azt tekintette, hogy az idegen uralom alól felszabadult város közönségének bemutassa az egyetemes magyar szellemi életnek azokat a kiválóságait, akiket a megszálló hatalom cenzúrája elzárt az 1938-ig kisebbségi sorban élt kassai polgárság elől. Kultúresték, előadások hosszú sora jelzi ennek a törekvésnek a megvalósulását: az előadásokban főleg a magyar irodalom és tudomány neves képviselői mutatták be az elmúlt húsz év elatt elért újabb eredményeiket és korunk szellemi törekvéseit; a kultúresték közül Kerényi Károly, Németh László és Gulyás Pál „sziget“-estjét emeljük ki. A Kazinczy Társasággal karöltve rendezte meg városunkban jól sikerült, nyomtatvány-kiállítását és, budapesti, valamint helyi előadók résztvételével, irodalmi estjét a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda is. Dohnányi Ernő, Zathureczky Ede hangversenyei, de főképpen Mécs László többrendbeli szereplése is nagy sikert arattak. A mai magyar élet gyakorlati tennivalóinak a bemutatása szempontjából ugyanennek a feladatnak az elvégzésére vállalkozott a

Magyar Nemzetpolitikai Társaság felvidéki osztálya is, amely egyesület a felszabadulás után alakult meg. Eddig elhangzott, tudományosan megalapozott, de általában mégis gyakorlati jelentőségű előadásai a magyar életnek csaknem minden részletét, ágát felölelték: az idegenforgalomtól kezdve a biztosításpolitikán át a falukérdésig mindenről szólottak, munkaprogramja általában véve mégis három nagy tárgykör köré csoportosult: a közegészségügy, a nemzetrevelés és a nemzetiségi kérdés volt ez a három tárgykör; a társaság rajtuk keresztül tudta megadni a közönségnek nemcsak az erőteljes magyar jövő kialakítása szempontjából fontos gyakorlati utasításokat, hanem a korszerű magyarságszemlélet alapjait is. Végül a Turul Szövetség II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületét kell megemlítenünk a mai magyar kérdéseket érintő előadásaival.¹⁹

Kassa, mint szellemi középpont, nem elégedhetett meg a tágabb értelemben vett felvidéki és helyi jelentőségű kulturális munkával. Az az erős nemzeti lelkiismeret és szociális érzék, amely lakóit és így szellemi életét is jellemezte, kötelező módon tette hivatásává azt is, hogy közvetlen környékéről, mondhatnánk így is: falvairól gondoskodjék. Ezt a népművelő és -nevelő munkát a cseh megszállás idején az e célból megalakult SZMKE (akkor: Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület) irányította. S bár a Magyar Állam Kassa falai között is felállította az egész ország területén mindenütt áldásosán működő Városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságot, amely az elmúlt öt év alatt derekasan kivette a részét az ezirányú feladatok elvégzéséből, a felvidéki népművelő munkának éppen az államváltozás fényéből származó feladatai (nemzetiségi kérdés, szórványkérdés) tették szükségessé, hogy a SZMKE Széchenyi Magyar Kultúregyesület névvel fennmaradjon, áldásos munkásságát tovább folytassa.²⁰ E számunkban a SZMKE sajátos kérdéseivel külön tanulmány foglalkozik,²¹ ezért erről itt külön nem szólunk bővebben, mindössze arra akarjuk felhívni olvasóink figyelmét, hogy Kassa volt a nevezett kultúregyesület egyik népfőiskolájának színhelye s Kassáról indult el a SZMXE-nek részben népművelő, részben pedig néprajzi kutatómunkája, amely a város egyik legfontosabb magyar szórványvidékét, az Osva völgyét dolgozta fel. A SZMKE rendezte meg, a horgosi gyöngyösbokrétá részvételével, a délvidékiek kultúrestjét, Csecs községben jól sikerült körzeti összejevetelt, más községekben, így például a visszacsatolás után körzeti fiókká alakult Regeteruszkan népművelő előadásokat tar-

¹⁹ A helyi kultúregyesületek valamennyi előadását itt nem említhettük meg, hiszen akkor tanulmányunk tisztán felsorolásból állana. Itt csak példákat hoztunk fel gondolatmenetünk igazolására. A három megemlített egyesületen kívül, természetesen, még számos más egyesület is résztvett a kassai kulturális munkában. A felsorolt adatokat a rendelkezésünkre bocsátott jegyzőkönyvekből, főtítkári jelentésekből, személyes tudósításokból vettük.

²⁰ V. ö.: A felvidéki írók és kultúrmunkások budapesti megbeszélésének határozatai. Bp., 1939. április.

²¹ Varga Imre: Magyar vezetőképzés.

tott. Igen érdemes és figyelemreméltó falumunkát folytatott a már említett Turul Szövetség II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületének regőscsoportja is, amely garbócbogdányi, győrkei, hernádtihanyi, szepsi, nagyidai, bárcai, stb. regősjárásaival²² erősítette a Kassakörnyéki falvak népében a magyar nemzeti öntudatot és a kultúra szeretetét. Végül a KALOT nemrégén létesült kassai népfőiskolájáról kell még szólnunk, amelyik szintén e számunk más helyén részesül megfelelő méltatásban.²³ A Kazinczy Társaság falusi népkönyvtárakciója és a város cserkészeinek regősjárása is figyelemreméltó jelenség a népművelő munka terén.

Kassának, mint a magyar Felvidék kulturális középpontjának a/ említett egyesületeken kívül egyik legfontosabb szerve a Kassai Rádió. Kassán már a cseh megszállás alatt is működött rádióállomás, 1938 novemberében ózonban a kivonuló megszállók minden elmozdíthatót elvittek az épületből, egyedül a puszta falak maradtak meg. A magyar kormányzat felismerte a kassai rádió értékét éppen Kassának, mint a felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a szempontjából s ezért a bevonuló csapatok segítségével a rád:ó és a posta alkalmazottai varázslatos gyorsasággal olyan állapotot teremtettek a stúdióban, hogy az adás megindulhatott. A magyar kormány áldozatot nem kímélve olyan mértékben fokozta a kassai rádió energiáját, hogy jelenleg az ország második adóállomása. Ezzel a berendezéssel lehetségessé vált, hogy az egész ország lakosságához eljusson az a külön szín és érték, melyet az ország művelődésében a Felvidék jelent. A kulturális decentralizáció terén hatalmas lépést jelent a kassai rádió működése, mely a kormány célkitűzései szerint elsősorban azokat a kulturális igényeket igyekszik kielégíteni, melyeket a sugárzási körébe eső Felvidék és Kárpátalja lakossága megkíván. Az elmúlt öt év alatt megfordult Kassán, a kassai rádió műsorának keretében, a magyar szellemi élet majdnem minden nagy alakja, az előadókat nemcsak Kassa szellemi és közéletének, hanem az egész országnak legértékesebb emberei szolgáltatták. A kassai rádió műsorösszeállításának szempontjai teljes mértékben megfelelnek annak, amit Kassa szellemi szerepéről a múlttal és a jelennel kapcsolatban eddig is elmondottunk: bemutatni az ország lakosságának mindazt a kulturális értéket, melyet az évezredes magyar élet során a Felvidék kitermelt és jellemezni azt a szerepet, melyet a Felvidék történelmi, művészeti, gazdasági, ipari, kereskedelmi szempontból az ország életében betölt. Másik főszempontja pedig inkább elvi vonatkozású, s az, amit a rádió regionális jellege megkíván: az 1938-ban és 1939-ben felszabadult területek népével megismertetni azt a fejlődést, melyet a trianoni magyar élet a megcsonkítottság éveitől elért.²⁴

²² Giday Endre gimnáziumi tanár szíves közlése.

²³ Az Adattárban, Marék Antal tollából.

²⁴ A Kassai Rádióra vonatkozó közlést De Rivo Zoltán igazgatótól kaptuk. A kulturális élet vezetőinek egységes szempontjaira igen jellemző, hogy jelentését csaknem szóró-szóra lemásolhattuk s gondolatmenetünkbe minden zökkenő nélkül beilleszthettük.

Amilyen fellendülést tapasztalhattunk az elmúlt öt év alatt Ókassai tudomány műhelymunkáiében és a kassai szellemi élet helyi és hol nagyobb, hol kisebb hatósugarú vidéket-irányi tó tevékenységben, ugyanolyan jelentős az a fejlődés is, amelyet az elmúlt öt év alatt az iskola-, illetőleg nevelésügy területén tapasztalhatunk. Mint az élet minden síkján, a Magyar Államnak itt is az volt a legelső feladata és célkitűzése, hogy Kassának a csehek által mesterségesen előidézett gyarmat-jellegét megszüntesse s visszaállítsa azt a fontos szerepet, melyet a város az egész magyar történelem folyamán betöltött. A Magyar Államnak első és legfontosabb ténykedése e szempontból az iskolaügy vonalán az volt, hogy a város falai közé ismét főiskolai jellegű intézményt helyezett. Kassa az évszázadok folyamán mindig főiskolai, illetőleg egyetemi város volt: egyedül az idegen megszállók szüntették meg valamennyi főiskoláját, akadémiáját, mert hiszen nem volt céljuk, hogy a tisztán magyar jellegű város kulturális életét bármilyen tudományos intézménnyel megerősítsék. Több helyen nem értékelték eléggé, hogy az új főiskola, mely a felszabadult városban létesült, miért lett éppen kereskedelmi jellegű. Eltekintve attól, hogy — mint már bemutattuk — így Kassa új főiskolája korunk egyik igen fontos, gyakorlati jellegű tudományágának, a kereskedelemtudománynak, középpontjává válhatott, a magyar kormány ez intézkedésének éppen a magyar társadalmi fejlődés szempontjából van igen nagy jelentősége. A Kereskedelmi Főiskola feladata annak az alapos, komoly tudományos képzettséggel rendelkező magyar kereskedő- és iparcsrétegnek a felnevelése, amelyre az egész magyar életben, de különösképpen a kereskedelmileg mindig igen jelentékeny szerepet játszott Kassa életében szükség van. Erről a kérdéstről külön tanulmányban emlékezünk meg s így most itt részletesebben nem szólunk róla.

A felsőoktatás és a tudományos élet szempontjából a felszabadult Kassán az 1939-ben ide hozott Jézustársasági Bölcséleti Főiskola is nagy szerepet játszik. Az intézet célja elsősorban a magyar rendi fiataliságot teljes és egységes filozófiai kiképzésben részesíteni. De nyitva áll mások számára is: így voltak és vannak világi hallgatói is, külföldiek (lengyelek, most 5 szlovák jezsuita), más rendbéliiek is. Előadásra kerülnek a bölcsélet összes főtárgyai, a szükséges szaktantárgyak (fizika, vegytan, élettan, kísérleti lélektan) és az egyes alkalmazott tárgyak (pedagógia). A felölelt tantárgyak és a módszer szempontjából a főiskola azonos a római Gergely-egyetem filozófiai fakultásával.²⁵

A Magyar Állam, hogy Kassának minden szempontból visszaadja a tanügy terén évszázadok hosszú során át játszott vezetőszerpét, 1939 szeptember 1-én újból felállította a Kassai Tankerületi Királyi Főigazgatóságot. Ezzel Kassa a közép-, középfokú és népiskolai oktatás, illetőleg nevelés vonalán is kulturális gócponttá lett; ha nem is az egész Felvidéknek, mégis egy részének: Kassának, Abaúj-, Zemplén-, Ung- és Bereg-vármegyéknek a közoktatását Kassáról irányít-

²⁵ Dr. Lányi Ede S. J. szíves felvilágosítása alapján.

ják. A tankerületi főigazgató a nevelés és oktatás irányítója, vezetője a közoktatásügyi igazgatásnak s az egyházi hatóság alatt álló iskolák felett gyakorolja az állami felügyeletet, feladata nemcsak a törvények és jogszabályok végrehajtása, megtartása, hanem az ifjúság nemzetnevelésének átfogó irányítása, hogy a céltudatos és egyöntetű nevelő és oktató munka eredményeként a tanulók nemzetüket ismerő és szerető, vallásos, erkölcsös és jellemes polgárokká váljanak. Ilyen minőségében a főigazgató a szellemi élet egyik vezetője, az ő munkássága veti meg a jövő szellemi életének az alapját s készíti elő az ifjúságot a magyar kultúra feladatainak a vállalására. Ezzel Kassa a közoktatásügyi vonalán is olyan fontos magyar középponttá fejlődött, amelynek jelentőségét csak évek múltán, a ma Kassa hatósugarába tartozó tanulóifjúságnak a magyar szellemi életbe való beleilleszkedésével fogjuk tudni tapasztalni és értékelni. De mind a közép- és középfokú., mind pedig a népoktatás síkján a tankerületi főigazgatóság és általában az egész magyar iskolarendszer nagy lelki többlettel is rendelkezik a cseh rendszerhez képest: amíg a csehszlovák iskoláztatás az 1849-i „Entwurf“ alapján állva csaknem kizárólag az oktatás szempontjait tartotta szem előtt és inkább csak az egyének tudását fejlesztette, az egyéni boldogulást tűzte ki végső céljául,²⁶ addig a magyar iskolarendszer az egyének társadalmi lényé váló nevelését szorgalmazza s a középpontba a vallás-erkölcsi nevelést állította. Valamennyi iskolatípus az egész ember művelődésén fáradozik, nevelő munkájában az erkölcsiségnek jut a főszerep, de emellett biztosítja szakirányú iskoláiban mindazoknak a készségeknek a megszerzését, amelyeket a gyakorlati élet követelményei megkívánnak. Ez a szempont már a népiskolától kezdve kifejezésre jut, már ez az iskolafaj is tekintetbe veszi a gyermek várható életkörülményeit. A földből élők gyermekeit tudatos és tervszerű neveléssel a föld szeretetéhez vezeteli el, a városban élő gyermeket szintén jövő hivatására készíti elő. Valamennyi iskolában a hangsúly a nemzeti értékek tudatosításán van, szemben a régi s — ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről — a csehszlovák nevelési elvvel, amely az egyetemes emberi kedvéért elhalványította a sajátosan nemzeti közműveltség szempontjait. Ennek a célnak a szolgálatában áll részben a levelezőintézmény is, amely a korszerű honvédelemre neveli az ifjúságot.²⁷

A kassai főigazgatóság tudatában van annak, hogy — éppen Kassa nagy irányító múltja, szellemi középponti jellege következtében — Kassát a nevelésügy síkján is művelődési gócponttá kell fejlesztenie s ezért a különleges felvidéki nevelési problémák figyelembevételével pedagógiai folyóiratot ad ki „Felvidéki Nevelő“ címmel,

²⁸ V. ö.: Sziklay Ferenc: Csehszlovák oktatás — magyar nevelés. Felvidéki Nevelő, 1943. augusztus-szeptember, 1943. október.

²⁷ A tankerületi főigazgatóságra és a magyar nevelési rendszerre vonatkozó részt dr. Pauka Tibor, gimnáziumi igazgató, főigazgatói szakelőadó szíves közlése alapján — felvilágosításait nem egy helyen szóról-szóra átvéve — mutatjuk be.

az egész Felvidéknek, tehát a budapestvidéki, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tankerületek közreműködésével. Célkitűzéseinek részletes méltatása helyett hadd idézzük szerkesztőjének, Sziklay Ferencnek a beköszöntőjéből a következő sorokat: „A mi célunk kiegyenlítés: az alföldi és hegyvidéki lélek között, — a trianoni csonkaságból kiszélesülő és a kisebbségi sorsból felszabaduló lélek között, — a magyar és nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok lelkisége között.”²⁸

Ami most már magának Kassának az iskolaügyét illeti, — elmondhatjuk, hogy fejlesztése és korszerűsítése érdekében minden megtörtént az elmúlt öt év alatt. Ha nem vesszük számításba a népes polgári iskolákat — ezeknek tárgyalásával fejtegetésünk túl hosszúvá nyúlnék — akkor is megállapíthatjuk, hogy Kassán az iskolák számában és berendezésében is határozott fejlődés állt elő. A gimnáziumok száma nem változott meg; a kereskedelmi középiskola azonban — hivatásának és a magyar nevelői elgondolásoknak megfelelően — kettévált: férfi és női tagozatra; a gépipari középiskola, Kassának e nagymúltú intézete pedig külön, a korszerű követelményeknek megfelelő villamosipari tagozattal bővült. Különleges és a Magyar Állam megértő nemzetiségi politikájának megfelelő szempontokkal állítottak fel és működnek a szlovák tannyelvű iskolák, amelyekről később fogunk megemlékezni.

A magyar szellemi irányítás és nevelés azonban nemcsak magukon a szorosan vett iskolákon, iskolaügyi intézményeken keresztül érvényesül. Külön meg kell emlékeznünk a Városi Zeneiskoláról, amely a város fiatalságának zenei műveléséről gondoskodik; felügyeletét 1942 óta a tankerületi főigazgató gyakorolja s ezzel a zeneoktatás is szervesen beleilleszkedett az egységes magyar tanító-nevelő rendszerbe. De a Zeneiskola nemcsak azzal tölt be a város életében fontos hivatást, hogy ízlésre, művészeti fogékonyságra neveli a tehetséges fiatalságot, hanem azzal is, hogy művész-tanárai élénkké teszik a város zenei életét: a Kassai Rádió, kassai hangversenyek, a Népművelési Bizottság előadásain vesznek részt szereplésükkel s elősegítik Kassa kapcsolatait, szellemi kisugárzását a Felvidék, sőt az ország többi részébe is; miskolci, budapesti, kecskeméti és szegedi „kassai est“-jükön komoly sikert arattak.²⁹ A város zeneszerzői közül Hemmerka Ulrikot, az egyházi zene művelőjét és Makay Attilát kell megemlítenünk.

Igen komoly és a magyar társadalmi fejlődés szempontjából jelentős munkát végez a felszabadulás után a város falai között újból felállított Közigazgatási Tanfolyam és a lapunk egészségügyi cikkében is említett Zöldkeresztes Védőnőképzőintézet, amelyik a kassai Állami Kórház mellett fejti ki működését. Az Állami Kórház különben is — főorvosi karának már ismertetett tudományos munkája mel-

²⁸ Felvidéki Nevelő, I. évf. 1. szám.

²⁹ Drumár László: Jelentés Kassa thj. sz. kir. város zeneiskolájának történetéről és fejlődéséről 1939. január 1-től napjainkig és az iskola 1938/39—1942/43-i évkönyvei alapján.

lett — állandó tájékoztató-tanító munkát végez különböző tanfolyamai útján. Már 1939-től kezdve havi tudományos összejöveteleket rendez, melyeken valamennyi főorvosa résztvesz, de a városban és a környéken működő orvosok számára is megadja azt a lehetőséget, hogy érdekesebb kóreseiteket bemutassák, a szakirodalmat ismertessék és előadásokat tartsanak. Orvosi továbbképző tanfolyamokat évenként rendez a kórház, amelyek az orvosokat tájékoztatják a tudomány újabb fejlődéséről. A továbbképző tanfolyamokra nemcsak a környékbeli, hanem a távolabbi vidéken lakó orvosok is eljönnek. A kórház vezetősége is tisztában van azzal az irányító szereppel, amelyet Kassának hagyományai következtében hivatása betölteni; e kassai lelkület szociális értékéről tesz tanúságot az a népszerű egészségügyi előadásorozat is, amelynek rendezését a kórház ez évben kezdte meg. A kassai munkásság és kereskedőtársadalom kap részben személyes, részben az érdekképviseltek és nagyobb gyárak útján meghívást ezekre az előadásokra, amelyeken a hallgatóság zsúfolásig, megtölti a kórház elég nagy befogadóképességű termét.³⁰ Egészségügyi szempontból a magyar kormányzatnak fontos újítása az iskolaorvosi állások megszervezése is: a tanulóiifjúság állandó orvosi felügyelet alatt áll.

Kassa szellemi életének még egy igen fontos és a mai magyar államépítő tevékenységet jellemző oldaláról kell megemlékeznünk. A magyar kormányzat minden lehetőt megtesz annak érdekében, hogy az ország nem magyar anyanyelvű állampolgárai is teljesen szabad szellemi életet éljenek. Kassán a szlovákságnak — mint ahogy erre tanulmányunk bevezető részének a csehszlovák időkről szóló soraiban rámutattunk — jóformán semmi szellemi gyökere nincs, sem a múltban, sem a jelenben nem volt és nincs a szlovák kultúrtörténetnek olyan lényeges, jelentős mozzanata, amely Kassához fűződnek. A városban mégis működik a „Slovensky Katolícky Kruh“ nevű szlovák kulturális egyesület, amely felolvasásokkal, műkedvelő színelőadásokkal igyekszik a szlovák anyanyelvű lakosság kulturális szükségleteit szolgálni.³¹ A magyar közoktatásügy vezető szempontja kezdetől fogva az volt, hogy minden nemzetiség a maga anyanyelvének megfelelő iskolatípusban végezhesse nép- és magasabbfokú iskoláit, így működik Kassán egy szlovák tanítási nyelvű gimnázium és polgári iskola, a kereskedelmi és gépipari középiskolának pedig szlovák tanítási nyelvű tagozata van. Ez iskolák tanulói azonban legnagyobb-részt nem magának a városnak a falai közül kerülnek ki. A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium tanulói közül 1938/39-ben 55, 1939/40-ben 58, 1941/42-ben pedig 68 % volt a vidéki³²: ez a szám azt

³⁰ Dr. Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves felvilágosítása alapján.

³¹ V. ö.: Josef Oláh: Die kulturelle Leistung der Slowaken in Ungarn, Donau-europa, III. 10., 755. 1.

³² V. ö.: Sziklay László: A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium. Láthatár, IX. 6., 151. 1. — Oláh, i. m. 756 1.

mutatja, hogy az említett kassai intézet nem annyira magának a városnak, mint inkább falvainak a szlovák lakosait részesíti a kellő, a magyar közoktatásügyi kormányzat áldozata következtében állandóan korszerűsödő és megfelelő felszereléssel ellátott, nevelésben. Ez a tény megfelel a valóságos nemzetiségi helyzetnek és bemutatja azt is, hogy Kassa a nemzetiségek szempontjából is számontartja szellemi hivatását: a hatósugarába eső vidékek irányítását. Ez magyarázza meg azt a tényt is, hogy a Kassai Rádió sugározza a szlovák és rutén lakosságnak szánt műsort, mely, természetesen, kicsinyített arányokban, hű tükörképe mindazoknak az elgondolásoknak, melyek a rádiót országos kulturális vonatkozásban vezetik. De ugyanakkor a város tudományos és egyéb kulturális tényezői tudják azt is, hogy a nemzetiségek kulturális megismerése, a feljük való lelki közeledés éppen az ország lelki egysége szempontjából a magyar jövő kialakításának egyik elengedhetetlen feltétele. Kassa magyar város, de szellemi tényezői nem feledkeznek meg arról, hogy mind szűkebb, de különösebb tágabb „életterébe“ nemzetiségektől lakott területek is esnek: ezzel magyarázható, hogy a kassai tudósok nem jelentéktelen része a nemzetiségi kérdésnek szenteli munkásságát íe ponton, a tudományos műhelymunkáról szóló részben felsorolt tudósokon kívül még a Pfeiffer Miklós nevet kell megemlítenünk³³), hogy a kassai kulturális egyesületek nagyrészenek előadássorozataiban a nemzetiségek, főleg a szlovákok problematikája elég nagy teret kap, s végül, hogy az Új Magyar Museum szlovák mellékletben is közreadja jelentékenyebb közleményeit, illetőleg azoknak kivonatát. Ez év tavaszán pedig Kassán, az Új Magyar Museumhoz tartozó munkaközösség fordításában jelent meg a modern szlovák szépprózának magyar nyelvű antológiája.³⁴

A FELSZABADULT KASSA SZELLEMI ÉLETÉT igyekeztünk bemutatni e rövid pár lapon. Kétségtelen, hogy éppen a kulturális munka terén sok még a tenni-, illetőleg a fejleszteniivaló, akárcsak az ország többi jelentős vidéki városában. A magyar szellemi élet új arcának a kialakulása: a múlt század centralizmusa után a decentralizáció, most van kiforróban s ha Kassa, húsz éves elnyomatása ellenére is, a decentralizációs törekvésekben már csaknem az élre került, bizonyos, hogy még nagy munkálatok előtt áll. Az azonban mégis kétségtelen, s ez előbb elmondottak igazolják, hogy szellemi életünk a felszabadulás tényével visszanyerte hagyományainak megfelelő történelmi hivatását mind belső műhelymunkája, mind pedig az egész felvidéki kulturális életet irányító szerepe szempontjából. A hivatalos cseh kormánypolitika kulturális gyarmatot akart csinálni e városból s ez csak azért nem sikerült neki, mert őslakosságát, a magyarságot s annak kulturális igényeit, törekvéseit még statisztikai fondorlataival sem

³³ A katolikus egyház és a nemzetiségek. Budapest, 1942. Ismertetését 1.: Új Magyar Museum, II. 2.

³⁴ Sziklay Ferenc, Oláh József, Sziklay László: Mai szlovák novellák. Új gyár Museum könyvei, II.

sikerült kiirtania: A magyar kormányzat Kassát újra szellemi tényezővé tette s hisszük, hogy ezt a fejlődés folyamán az ország, sőt a külföld is mind nagyobb és nagyobb mértékben fogja tudomásul venni. Úgy érezzük, hogy a külföldi részéről Kassa színvonal-emelkedésének az elismerése máris megtörtént akkor, amikor a felszabadulás után mind az olasz, mind pedig a német állami kultúrintézet, illetőleg lektorátus felállításával tisztelte meg. Épp e napokban alakult meg a kassai Alliance Française is. A kassai Olasz Kultúrintézet 1939 decemberében, a kassai Német Lektorátus 1941-ben létesült. E két intézet ingyenes nyelvtanfolyamaival, magyar és olasz, illetve német nyelvű előadásaival, filmbemutatóival, hangversenyeivel, kiállításai-³⁵val egyrészt nagymértékben színesítette a város kulturális életének a képét, másrészt viszont fényes tanúbizonysága annak, hogy Kassát ma már a külföld is olyan helynek tartja, ahol az európai nagyváros sok színvonalához méltó szellemi élet folyik. E színvonal-emelkedés csak annak köszönhető, hogy Kassa a babiloni fogság húsz esztendeje után visszatérhetett régi önmagához: — a felemás gyarmat-város helyett újra a történelmi Kassa él. A történelmi Kassa, amelynek lakója: az öntudatos, szorgalmasan dolgozó, Istenhez könyörgő, áldozatot is hozni tudó magyar polgár.

SZIKLAY LÁSZLÓ

³⁵ Dr. Francesco Marino Marioli, az Olasz Kultúrintézet és dr. Otto Ninow, a Német Lektorátus igazgatójának szíves értesítése alapján.